

РЕЦЕНЗІЇ

УДК 94

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/60-4-46>**Ростислав БУРДЯК,***orcid.org/0009-0002-6111-8371**аспірант кафедри історії України та правознавства
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Дрогобич, Львівська область, Україна) burdyakrostuslav@gmail.com***Марко КАНТОР,***orcid.org/0009-0008-2412-5795**аспірант кафедри історії України та правознавства
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Дрогобич, Львівська область, Україна) m.kantor@mios.com.ua*НОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ДО ІСТОРІЇ ГОРОДОЧЧИНИ¹

В історії України ХХ ст. досі залишаються питання, які потребують окремого вивчення через відсутність узагальнюючих досліджень та й великої кількості «білих плям». Саме поява нових видань, які підготовлені на серйозній джерельній базі суттєво доповнюють наявні знання про історію, розкриваючи невідомі сторінки минулого, формуючи таким чином колективну пам'ять народу. Саме остання дає змогу винести правильні уроки, зрозуміти процеси, які відбуваються сьогодні та унеможливити повторення трагічних епізодів у майбутньому.

У 2022 р. у Львівському видавництві «Тріада плюс» побачила світ книга доктора історичних наук, професора Львівського національного університету імені Івана Франка Руслана Сіромського. Дослідження складається із передмови та 25 нарисів, які розкривають різноманітні аспекти національно-визвольної боротьби на Городоччині першої половини ХХ ст. (окремі із них уже були опубліковані у районній газеті «Народна думка» за 2012–2018 рр. (однак доповнені та розширені)). Ці сюжети підготовлені на основі невідомих та маловідомих архівних джерел, спогадах, працях дослідників. Зокрема, тут і матеріали із Центрального державного історичного архіву м. Львів, Галузевого державного архіву Служби безпеки України, Державного архіву Львівської області, Архіву Управління Служби безпеки України та приватного архіву автора. З-поміж них відзначимо спогади Бедрила Степана Степано-

вича (1932 р.н.), Гасюка Ярослава Михайловича (1928–2009), Гусяк Дарії Юріївни (1924 р.н.), Дацка Ярослава Дмитровича (1936–2018), Дячишина Олекси Дмитровича (1926–2004), Крачковської (Базарник) Кароліни Карлівни (1924–2011), Модли Любові Дмитрівни (1931–2005), Модли Павла Михайловича (1930–2004), Островської (Коржовської) Ксенії Никофорівни (1924 р.н.), Островської (Думи) Софії Михайлівни (1917 р.н.), Шевчука Володимира Васильовича (1951 р.н.).

Книга насичена великою кількістю невідомих та маловідомих фактів, які свідчать про величезний внесок Городоччини та її мешканців у визвольну боротьбу української нації. Більшість нарисів присвячена періоду 1940–1950-х рр. та розриває особливості протистояння українського визвольного руху із радянською репресивно-каральною системою, акцент зроблено і на введенні до обігу маловідомих імен учасників Руху Опору. Водночас сам автор наголошує, що публіковані нариси не є цілісною історією національно-визвольного руху на Городоччині, поки – це лише поодинокі пазли, які в майбутньому дозволять скласти узагальнену картину історії Городоччини у першій половині ХХ ст.

Важливо, що автор окреслює географічні межі, розуміючи термін «Городоччина» у широкому значенні, оскільки адміністративні межі постійно змінювалися (Городоцький повіт у міжвоєнний період не відповідав території Городоцького району у радянський, а також Городоцькому району після 1991 р., а тим більше після адмінреформи 2020 р.). Саме тому у книзі є інформація про окремі населені пункти Комарнянського і Рудківського районів Дрогобицької області, Івано-

¹ Сіромський Р. «Розсекречено»: нариси національно-визвольного руху на Городоччині / за ред. Р. Смілки. Львів : Тріада Плюс, 2022. 200 с.

Франківського району Львівської області (станом на 1946 р.).

Книга побудована за проблемно-хронологічним принципом. Відповідно впершу чергу розкривається період Першої світової війни наголошуючи на величезних втратах російської та австро-угорської армій у ході Городоцької битви (6–12 вересня 1914 р.). Наголошується на тому що після війни та настання нових політичних реалій не було належно впорядковано військові поховання, а саме головне не здійснено чітку ідентифікацію загиблих (с. 9–10).

Існуюча статистика втрат далека від реальності, оскільки наведені цифри суттєво менші за оприлюднені супротивними штабами під час Городоцької битви, відсутні точні дані щодо етнічного походження багатьох загиблих вояків тощо. Однак при цьому найгірше мабуть те, що з часом все складніше встановлювати точні місця поховань та, що головне здійснювати ідентифікацію осіб (с. 11).

Відтак Р. Сіромський переходить до висвітлення періоду першої більшовицької окупації. Розповідаючи про обставини захоплення радянськими військами території Західної України у відповідності з пактом Молотова-Ріббентропа (23 серпня 1939 р.). Розкриваючи доволі неоднозначне ставлення мешканців Городоччини до нападу Німеччини на Польщу – з одного боку польське населення було переповнене патріотизмом та готовністю захищати державу, з іншого значна частина українців вбачала у цьому кінець польському пануванню (хоча й частина українських політичних сил центристського спрямування закликали до захисту Польської держави). Водночас наголошує і на серйозному загостренні українсько-польського протистояння у низці сіл Городоччини (підпали майна, погроми, вбивства тощо). Пробоє розібратися автор і в обставинах та чисельності загиблих поляків у селі Бартатів у вересні 1939 р. (с. 17–18).

Окремо наводяться факти про спроби легітимізації радянської адміністрації на західноукраїнських землях через проведення безальтернативних виборів до Народних зборів Західної України, у яких місцеве населення не бажало приймати участь (с. 19–20). Однак вибори відбулися за уже апробованою в УРСР схемою і 27 жовтня 1939 р. Народні Збори проголосили встановлення радянської влади у Західній Україні, а 1 листопада Верховна Рада СРСР підтвердила це рішення. Це й знаменувало перехід до нової реальності – тотальних репресій, колективізації, заборони громадських і політичних організацій, товариств і спілок і т.д. (с. 21).

Продовжуючи тему виборів автор присвячує окремий сюжет розкриттю особливостей проведення псевдо виборів в умовах СРСР (на прикладі перших повоєнних виборів: до Верховної Ради СРСР 10 лютого 1946 р., Верховної ради УРСР 9 лютого 1947 р. і місцевих рад 21 грудня 1947 р.) на Городоччині. Автор показує як заходи самої радянської адміністрації (встановлення у кожному населеному пункті військових гарнізонів, арешти, погрози, терор, депортації, примусове зганяння людей на виборчі ділянки, фальсифікації тощо), так і контрзаходи українських повстанців (знищення списків виборців, викрадення виборчих урн, руйнування ліній зв'язку, вбивство уповноважених, показ недемократичності виборів, роз'яснювальні мітинги, поширення листівок тощо) (с. 112–117).

Значна увага у роботі присвячена історичним постатям і діячам того часу – старості села Суховоля Михайлу Модлі (1902–1960) (с. 22–26), учасницям жіночої мережі ОУН Городоччини Пелагії Хамик-«Розі» (1923 р.н.), Марії Блюк (Блек)-«Калині» (1923 р.н.), Іванні Кальмук-«Билині», «Чорноті» (1925 р.н.), Ользі Матиско-«Зірці» (1922 р.н.), Катерині Гапко-«Козаченко» (1920 р.н.), Ірині Гризи (1921 р.н.), Ганні Хробак-«Зозулі» (1925 р.н.) (с. 50–54), авторці звіту «З перебування на східно-українських землях» (1949 р.) Ангеліні Приймі (с. 173–183).

Дуже детально розповідається про життєвий та бойовий шлях провідника Городоцького районного проводу ОУН Михайла Шевчука-«Юрка», «Богдана», «Бескида». Водночас описуються доля родини, братів, сестри, батька, вводиться до наукового обігу верифіковану дату його народження, бойові акції, зв'язки у середовищі підпілля, заходи силових органів із його розшуку тощо (с. 67–84).

Окремо Р. Сіромський показує і розмах руху опору у Вовчухах, пише про цілу низку учасників українського визвольного руху, про арешти мешканців села, розкриває біографічні дані на окремих із них, показує процес становлення радянської влади у Вовчухах. Детально розкриває біографію провідної постаті українського підпілля у Вовчухах – станичного Василя Станкевича (1898 р.н., ур. с. Гнатковичі Перемишльського повіту Підкарпатського воєводства Польщі) (с. 92–98).

Цікавим нам видається сюжет про конспіративні квартири керівників українського підпілля на Городоччині. Згідно із документами автор пише про те, що впродовж осені 1948 р. – березня 1950 р. Головнокомандувач УПА Роман Шухевич базувався на території Городоцького районного

проводу ОУН. Серед відомих називає конспіративні квартири у Грімному, Білогорщі, Зимній Воді (будинок Івана Лісного), Бартатові (будинок Степана Бедрила), Мшані (будинок Якова Білоскурського). У с. Бартатів на конспіративних квартирах періодично перебували референт пропаганди Львівського краю (1951–1954) Любов Гайовська-«Рута», «Ольга Ілинська», надрайонний провідник (1947/1948–1951), відтак окружний провідник ОУН Городоччини (1951) Олекса Ольховий – «Горліс», «Черемха», крайовий провідник ОУН Львівського краю (1949–1950) Осип Дяків-«Цвочок», «Наум» (с. 55–59).

Міститься інформація і до історії українського визвольного руху у с. Тучапах. Зокрема про діяльність у різний час декількох боївків під керівництвом Петра Жбадинського-«Ярого», «Вирового», Івана Василевича-«Орлика», Василя Солтиса-«Хмурого». Розкриває склад цих боївків, біографічні дані на керівників і т.д.

Робиться спроба реконструювати антирадянський рух опору у с. Суховоля. Показуються основні напрямки роботи – збройний та пропагандистський, називається ціла низка учасників – станична Катерина Оленець (1922 р.н.), Катерина Гнот, Софія Ганушевська, Софія Данчишин та Анна Гавришишин, Катерина Роздін (1922 р.н.), Михайло Олексій-«Хмель» (1929 р.н.), Антоніна Олексій-«Мала» (1930 р.н.), Іван Давид-«Сулима» (1923 р.н.), Анна Давид-«Рута» (1926 р.н.), Іван Харитін, Василь Герасимчук-«Пшеничка» (1926 р.н.), Софія Герасимчук (1925 р.н.), Параскевія Гадуп'як (1920 р.н.), Ксенія Гриник-«Бистра» (с. 103–107). Короткі відомості присвячені діяльності боївки Романа Леськіва (с. 105).

Значна увага приділяється репресивній політиці радянської тоталітарної системи. Декілька сюжетів показують депортаційні кампанії із Городоччини (1944–1946 рр.). Наголошується, що вони мали на меті підірвати базову підтримку українських націоналістів і стали засобом утвердження радянської влади на окупованій території. Автор встановив, що тільки з 10 січня по 23 липня 1945 р. вивезли 281 сім'ю (843 особи) з Городоччини (с. 118–120).

Особливий акцент Р. Сіромський зробив на розкритті підготовки, ходу, масштабів та особливостей депортаційної операції «Захід» (21–25 жовтня 1947 р.) з Городоцького району (с. 124–127).

Цілком закономірним є й висвітлення проблеми ще одного радянського злочину радянсько-польського «обміну населенням» (1945 р.) на Городоччині. Характерними особливостями цієї операції стали неспроможність польських і

радянських властей забезпечити належні умови для активізації переселенських процесів, небажання українців і поляків покидати обжиті території та майно, застосування радянською та польською сторонами відвертого примусу, насильства (при виселенні українців із Закерзоння, Лемківщини, Холмщини, Надсяння, Підляшшя спалювалися цілі села, застосовувалися жорстокі тортури, насильство, тощо), нестача житла для поселення новоприбулих, матеріальна скрута, відсутність елементарних засобів для існування тощо. А саме головне – зменшення чисельності населення Городоччини (чисельність прибулих із Закерзоння була меншою від кількості переселених до Польщі), до цього додалися ще й масштабні депортації у Сибір, що негативно відбилася на демографічній картині району (с. 33–41).

У ході радянізації краю відбувалися масові порушення т.зв. «соціалістичної законності» загалом по усій Західній Україні та Городоччині зокрема. З-поміж основних мародерство, п'янство, грабежі, навіть такі важкі злочини як розстріли, звалтування тощо. У автора чітко проглядається думка, що до порушників не застосовували належного покарання, що й зумовлювало постійне повторення злочинів (с. 49). У продовження уже згаданих злочинів автор виділяє цілеспрямовану та скоординовану операцію по створенню спецгруп на Городоччині, які діяли під виглядом українських націоналістів та мали на меті компрометувати бандерівський рух, здобувати інформацію, ліквідувати та захоплювати повстанців. Такі спецгрупи мали повний картбланш на вчинення будь-яких злочинів. Наводяться й конкретні приклади діяльності таких груп (с. 62–66).

Не оминає увагою Р. Сіромський і таких важливих питань як хід мобілізаційної кампанії із Городоччини у 1944 р. Наголошуючи на усіх проблемних моментах – активній антимобілізаційній діяльності українських націоналістів, перехід мобілізованих на нелегальне становище, низька якість відбору призовників, як і низький рівень їхнього вишколу тощо (с. 27–32). Така ситуація дала підставу дійти висновку, що залучення до бойових дій недостатньо навчених і погано вдягнених солдатів радше нагадувало акт помсти українцям за нелояльність до більшовицького режиму, ніж надання можливості воювати проти німецьких окупантів (с. 32).

Подаються окремі сюжети про масштаби діяльності кушової боївки Петра Жбадинського-«Ярого» (1946–1947 роки), яка діяла у Городоцькому, Івано-Франківському та Яворівському районах (с. 128). Згадує автор і про кадрове напо-

внення боївки, функціональні обов'язки членів, зв'язкових, напрямки роботи, джерела забезпечення тощо.

Показує Р. Сіромський і обставини ліквідації боївки Володимира Табаки-«Багряного» 12 лютого 1949 р. у передмісті Городка Львівської області (с. 140). А також репресії проти симпатиків із Городка, які підтримували боївку Володимира Табаки-«Багряного» (Петра Мазура (1922 р.н.), Йосифа Мазура (1928 р.н.) (майстра в Райконторі зв'язку), Йосифа Гануляка (1928 р.н.) (працівника цегляного заводу), Ярослава Яроша (1929 р.н.), Софію Чорненку (1926 р.н.) (голову сільпо в Городку, членкиню ВЛКСМ), Петра Хитрого (1918 р.н.). Заарештованих звинувачували у наданні допомоги в обладнанні повстанської криївки, зборі та передачі розвідувальних даних, систематичних зустрічах із підпільцями, поширення антирадянських листівок, забезпеченні її учасників продуктами харчування.

Оригінальністю відзначається і сюжет про репресині заходи радянських силовиків супроти священників з с. Мшани Івано-Франківського району Львівської області Миколи Хмільовського та Якова Білоскурського. На їхньому прикладі показується тісний зв'язок духовенства УГКЦ із українськими націоналістами. Окреслюючи пастирський шлях о. М. Хмільовського автор використовує архівно-кримінальну справу, пише про підготовку листівок на захист греко-католицької церкви (написані під псевдо «Аксіос» («Достойний»), наголошує на безпосередній підтримці зв'язків з провідником Львівського крайового

проводу ОУН Зиновієм Тершаковцем-«Федором» (1913–1948), начальником Головного військового штабу УПА Олексом Гасиним-«Лицарем» (1907–1949), надрайонним провідником ОУН Городоччини Михайлом Шевчуком-«Юрком» (1922–1951), головнокомандувачем УПА Романом Шухевичем-«Чупринкою». Більше того вхідження у червні 1948 р. М. Хмільовського до складу Української Головної Визвольної Ради (с. 155). Однак саме головне автор відносить до його заслуг виховання цілої плеяди борців за УССД (с. 148–154).

Інший духівник – Яків Білоскурський проводив таємні відправи, хрестив дітей, давав шлюб, сповідав і причащав (наприклад сповідалися зв'язкові головнокомандувача УПА Ольга Ільків, Дарія Гусяк, охрестив дитину Ольги Ільків-«Роксолани»). Навіть більше перетворив власний будинок у пункт зв'язку Проводу ОУН (с. 160).

Позитивним є подання ілюстративного матеріалу та загального списку скорочень.

Попри науково-популярний характер видання все ж було б доцільно подати іменний та географічний покажчик. Монографію б суттєво доповнили загальні висновки. Вважаємо, що вдалим доповненням праці також став би мартиролог.

Однак висловлені побажання мають рекомендаційний характер і жодним чином не применшують здобутків автора. Вітаємо автора та бажаємо йому подальших творчих здобутків. Видання буде цінним як для професійних істориків, так і для краєзнавців, мешканців Городоччини та всіх, хто цікавиться історією.